

ІДЕЇ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВАЛЕОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

tific Bulletin of Mykolaiv State University named after Vasyl Sukhomlynskiy. Series: Pedagogical sciences. Vol. 2. Iss. 10. pp. 151–155. [in Ukrainian].

6. Sylko, R.M. (2014). Mult-terapiia yak tekhnolohiia vykhovannia ditei [Cartoon therapy as a technology of raising children]. *Active cartoon therapy. Series: Pedagogical sciences. No. 120. pp. 188–190. [in Ukrainian].*

7. Soroka, O.V. (2014). Art-terapiia: teoriia i praktyka: navchalno-metodychnyi posibnyk [Art therapy: theory and practice: educational and methodological manual]. Ternopil, 195 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2022

УДК 37.091.4:373.2.015.31:613

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.271010>

Надія Дудник, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Марія Депутат, магістр спеціальності (дошкільна освіта)
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ІДЕЇ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВАЛЕОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається проблема виокремлення виховних заходів, освоєння змісту нових освітніх програм, використання кращого досвіду альтернативних систем, які ставлять на чільне місце завдання валеологічного виховання дітей раннього та дошкільного віку. Подано для розгляду шляхи раціонального використання досвіду роботи ЗДО, що працюють за системою вальдорфської педагогіки. Запропоновано методики використання філософії освіти у введенні дитини в природододільне середовище, організації освітнього процесу з урахуванням особливостей індивідуального розвитку, створення емоційно сприятливої атмосфери через використання казкотерапії.

Ключові слова: валеологічне виховання; вальдорфська педагогіка; діти дошкільного віку; здоров'язберезувальні технології; психо-емоційний розвиток.

Лім. 14.

Nadiia Dudnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
General Pedagogy and Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Maria Deputat, Master of Preschool Education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

IDEAS OF WALDORF PEDAGOGY IN THE VALEOLOGICAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article reveals the problem of distinguishing educational activities, mastering the content of new educational programs, using the best experience of alternative systems that prioritize the task of valeological education of early and preschool children. Ways of rational use of the work experience of educational institutions working according to the Waldorf pedagogy system are submitted for consideration. Methods of using the philosophy of education in introducing the child into a natural environment, organizing the educational process taking into account the peculiarities of individual development, creating an emotionally favorable atmosphere through the use of fairy-tale therapy are proposed. The content of the educational program for preschoolers "Stezhina" was analyzed. The advantages of its educational tasks are determined, which actively involve pupils in cognitive and research activities of nature, development of physical abilities of their own body, favorable attitude to healthy food products. The perspective of the expediency of applying the ideas of Waldorf pedagogy in the process of improving educational practice in the conditions of crisis existence is presented. In order to expand the pedagogical experience, innovative classes are presented that form an aesthetic culture, normalize children's experiences, and help overcome fear and anxiety. The article highlights the historiography of the formation and modern use of the Waldorf education system in world and Ukrainian practice. The author's developments in the philosophy of building an educational strategy based on R. Steiner's anthroposophical pedagogy are presented. The value of applying the principle of rhythmicity in the organization of the life activities of preschoolers, taking into account physiological and psychological signs in the transition to the next stages of growth in the conditions of the school is determined.

Keywords: valeological education; Waldorf pedagogy; preschool children; health-preserving technologies; psycho-emotional development.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. спектр педагогічних замовлень у суспільстві стає надзвичайно широким: від ранньо-

го інтелектуального розвитку до емоційно сприяючого педагогічного наставництва, яке спрямоване на поступальний індивідуальний розвиток відпо-

відно до можливостей дитини, від естетично багатого середовища розвитку до технологічно грамотного й інтелектуально розвивального, що створює перспективу затребуваності у майбутньому. Різновекторність запитів батьків на отримання освітніх послуг з раннього дитинства розв'язується через розширення освітніх програм, відкриттям поряд з державними приватних закладів освіти, де альтернативні програми враховують досягнення сучасних науковців та забезпечують результативні методики розвитку.

Пріоритети сучасної української освіти у гармонійному розвитку особистості підкреслюють актуальність розв'язання проблеми виховання ціннісних орієнтирів, які спонукають до збереження здоров'я з дитячих років. Задоволення фізіологічних та духовних потреб у психічному, розумовому, естетичному, валеологічному розвитку розширюють можливості використання альтернативних освітніх програм, які мають коригувальні здоров'язбережувальні завдання у створенні розвивального середовища в умовах ЗДО. Педагоги освітніх закладів стають організаторами педагогічного процесу, "в основі якого лежить ідея розвитку дитини, а центром оновлення змісту, форм і методів виховання й навчання дитини є вчення про цінність і сенс її буття" [1, 13]. Турбота про здоров'я українських дітей, які зазнали негативного впливу в кризових умовах сучасного суспільного життя, набуває актуальності та вимагає переосмислення тих освітніх практик, що мають широку палітру валеологічних виховних напрацювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя значного розвитку набуває *валеологія* – "наука про способи раціональної життєдіяльності для збереження здоров'я" [4, 12]. У розв'язанні освітніх завдань виокремлюють: пізнання себе у цілісності біологічній та психологічній, навчання берегти і зміцнювати здоров'я, набувати знань про світ природи і усвідомити своє місце в ній. Проблемами виховання дітей на засадах екологічної культури, здорового способу життя займалися чимало науковців та педагогів-практиків: Т. Андрущенко, О. Білан, В. Бусленко, Г. Беленька, О. Богініч, О. Веретеннікова, М. Єфименко, М. Машовець, О. Проскура, А. Рижова, Л. Романчук та ін. Авторські й альтернативні освітні програми для дітей дошкільного віку, які акцентують увагу на валеологічних проблемах в українській педагогіці представлені: "Лицем до дитини" О. Винницької, "Стежина" (вальдорфська педагогіка) [12], "Природа і рух" Г. Беленька, О. Богініч [10], "Юний еколог" С. Ніколаєва, "Ми" Н. Кондратьєвої, "Павутинка" Ж. Васякіної-Новикової, "Наш дім – природа" Н. Рижової [11], "Екологічна Стежка" А. Корольової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завдання валеологічного вихо-

вання дітей у період дошкільного дитинства мають наукову та методичну складову в працях дослідників і на рівні вузького практичного застосування досвіду окремими ЗДО. В умовах сучасної суспільної кризи ці завдання стають надважливими, бо пропонують шляхи оздоровлення дитини як на рівні психо-емоційному, так і зміщують увагу на важливі для здоров'я дитини способів саморозвитку, формують природодоцільний світогляд. І саме вальдорфська педагогіка має багаторічний досвід застосування філософії антропоцентризму, де гармонійно поєднані ідеї валеологічної культури, природознавчі заходи у системності та ритмічності розвитку дитини відповідно до віку.

Враховуючи вимоги до освітнього процесу за державними стандартами в галузі навчальних предметів, вальдорфська система реалізує головний принцип гуманної педагогіки – особистісно орієнтований підхід у способах створення умов для розвитку задатків дитини, забезпечення умов для формування культурологічної, емоційної сфер, валеологічні умови виховання у створенні спеціального розвивального середовища, застосування системи психологічних знань про особливості розвитку дитини дошкільного віку у побудові освітнього процесу. Широка популярність та багаторічний досвід використання вальдорфської педагогіки в європейській практиці вимагає від українських дослідників більшої активності в застосуванні ідей, методів, засобів створення здоров'язбережувальних системних проєктів. ЗДО України працюють згідно з вимогами Базового компоненту і ми вважаємо, що саме комплексна альтернативна програму для дошкільних навчальних закладів "Стежина" (2014) [12] є однією з кращих у розв'язуванні завдань валеологічної культури.

Метою нашої статті є виокремлення ідей вальдорфської педагогіки у створенні умов для здоров'язбережувального середовища в умовах ЗДО, популяризації валеологічних цінностей у процесі співпраці педагогів та батьків вихованців.

Виклад основного матеріалу. Проблема збереження здоров'я дітей є важелем виховної роботи, окреслює передумови здійсненні освітньої практики, адже життєрадісна особистість, яка розвивається відповідно до вікових можливостей у гармонії з природою, є метою діяльності в ЗДО. Основи здорового способу життя домінують у сучасних педагогічних технологіях, їм приділено велику увагу в змісті освітніх програм, адже валеологічна культура базується на знаннях про корисні продукти, доцільність здорового способу життя, природоохоронні заходи. Валеологія як нова актуальна для сучасного суспільства наука за останні десятиріччя набуває значного розвитку. Основними завданнями роботи педагогів з дітьми дошкільного віку у цьому напрямі є "формування мотиваційних установок на здо-

ровий спосіб життя як основну умову збереження і зміцнення здоров'я; бережного ставлення до власного здоров'я; прищеплення навичок особистої гігієни; культури діяльності, дотримання гігієнічно обґрунтованих вимог до організації життєдіяльності загалом" [7, 168].

Однією з кращих педагогічних систем, яка має багаторічний досвід впровадження валеологічних цінностей є вальдорфська педагогіка. В основі її освітньої системи лежить антропософська теорія розвитку людини як індивіда, індивідуальності, неповторної особистості у світлі теософії (релігійного вчення), яке створив відомий німецький теоретик і практик педагогіки Рудольф Штайнер (1861–1925). "Вальдорфська педагогіка в своїй роботі спирається на потенціал та особистість дитини..., розглядає цей потенціал не тільки з точки зору психічних здібностей дитини, але й з точки зору неповторності особистості кожного індивіда, на формування якого одночасно справляють вплив спадкові (тілесні, душевні диспозиції) й набуті (цінності, культура, поведінка, переконання) риси" [3, 54]

Штайнерівська філософія освіти втілює ідею вільної педагогіки, що спрямована на індивідуальний темп розвитку дитини у свободі вибору способу самостійного мислення, вихованні кращих рис характеру на засадах народної мудрості, з втіленням моральних цінностей соціальної рівності. Завдання педагога – цілісне сприймання дитини з її особливостями, природними задатками, задоволення потреби у пізнанні світу через сенсорне сприймання, створення умов для самостійної діяльності, творчого розвитку. Освітню філософію вибудовують з урахуванням вікових можливостей пізнання світу дитиною, застосовуючи систему ритмів у вихованні та побудові сталого за режимними моментами робочого дня, розрахунком затрат психо-емоційних сил і необхідністю відпочинку, активності у період весни та спокою взимку.

Особливостями використання вальдорфської педагогіки, яка впродовж століття задовольняє запити вихованців та їхніх батьків, є врівноваження пізнавального, виховного, творчого розвитку дитини, коли отримані знання стають особистим успіхом, а співпраця педагогів, батьків та вихованців має якісні показники і поступальний характер у соціальному визнанні. Маючи на меті передачу знань людства, педагоги ознайомлюють дітей з азами створення матеріальних благ, звертаючись до природних засобів (віск замість пластиліну, фарби з натуральних барвників на противагу хімічним акварельним, вовна й шерстяні нитки для ручної праці, а не кольоровий папір та ножиці для витинанок). Дитина не отримує готові ідеальні за формою предмети, а досліджує, створює власні, які передають відчуття, думки про розуміння світу, вчать самостійно творити. Таке занурення у світобудову на практичних

заняттях, які мають конкретну розвивальну мету, дає інтегровану інформацію про природу, працю людини, здоров'я, спосіб створення власноруч цінних об'єктів.

Р. Штайнер визначив циклічність розвитку дитини за семиріччями. Перші сім років її життя є найважливішими у формуванні процесів сприймання звуків, кольорів, форм, а основним методом їх розвитку є "душевна економія" (за Р. Штайнером) [7, 4], де процес навчання у дітей має на меті допомогти освоїти ту діяльність, яка на даному етапі розвитку не викликає внутрішнього опору організму. Тому педагоги звертаються до дитячих відчуттів, задовольняють потреби у русі, спонтанному дослідженні предметів, а не до цілеспрямованого розвитку інтелекту на спеціальних заняттях. Дитяче світосприймання у дошкільний період потребує системності у способі організації, виправдання очікувань дитини (сталий розклад діяльності: понеділок – малювання, вівторок – робота з вовною (нитками), середа – ліпка, четвер – випічка, п'ятниця – майстрування з дерева). Діти досліджують навколишній світ, який має колір, запах, смак, якісну структуру, кількісну характеристику, взаємозалежність розташування предметів у просторі.

Важливе місце займають особливі вимоги до організації освітнього процесу з урахуванням валеологічних засад: збереження режимних моментів (ритмічність), наближеність до природи (іграшки з натурального матеріалу, майданчик для прогулянок у парковій зоні), відсутність змагальності між дітьми (мірою досягнень дитини є порівняння її власних успіхів сьогодні з досягненнями вчорашнього дня), заняття, пов'язані з творчістю (розвиток уяви, прояв фантазії, знайомство з народними ремеслами), велика увага до духовного розвитку дитини (народна мудрість під час щоденного читання казок, роздуми над важливістю гармонії співжиття людини та природи). Відсутність цілеспрямованого навчання читання та лічби, розвиток сенсорики з обов'язковим залученням емоцій, відчуттів (ліпка, малювання, робота з шерстю, вирізання з дерева, шиття, плетіння).

Вальдорфська педагогіка у системі розвитку дитини ставить її індивідуальні потреби, узгоджуючи з ритмічністю дій, занурення у діяльність, пов'язану з творчістю, трудовими навичками, фізичним розвитком організму в природних умовах, відмовляючись від прямого навчання. В організації освітнього процесу для гармонійного розвитку особистості важливо урівноважувати розумове, валеологічне, культурологічне, соціальне виховання.

Особливе значення у вальдорфській педагогіці відведено *вивченню природи*, адже постійне перебування дитини у близькості з природою апелює до її відчуттів. У приміщенні завжди є тематично оформлений куточок природи відповідно до календар-

них змін. У ньому діти черпають як природознавчу інформацію (квіти по сезону, макети птахів, звірів, події в полі тощо), так і отримують естетичну насолоду (гармонія форм, кольорів, репродукції картин відомих митців). Поруч з дитсадком є паркова зона, ліс, огорожений задля безпеки, але з якого вони за потреби можуть вийти. Діти слухають спів пташок, роздивляються мурах, жуків, спостерігають за відмінностями дерев, кущів, зауважують природні зміни лісу. Вальдорфські педагоги створюють кредо: “Те, що добре для природи, завжди добре й для людей” [3, 82]. Для дітей створений майданчик, де вони можуть досліджувати свої фізичні можливості, розвивати координації рухів, відчуття рівноваги, сили рухів, спритності.

Педагоги застосовують метод “образного викладу матеріалу” [12, 67]. Щодня відбувається читання казки, яка має тривалість у сюжетах, а у другій половині дня дітям пропонують недосконалі матеріали для фантазування (напівпрозорі одноколірні тканини, дерев’яні фігурки або різної форми брусок). Діти пригадують сюжет казки, моделюють свою історію, переосмислюють дійство, висловлюють почуття, свої думки, творять образи. Діти вчать образно мислити, співпереживати, співчувати, пізнають відчуття інших, передають свої враження, розвивають фантазію. Спрацьовує “гетеаністичний” метод пізнання себе у світі у взаємозв’язку: дитина слухає, відчуває, думає, пізнає світ, себе, відтворює зрозуміле і відчуте.

Метод “навчання у супроводі почуттів” [5, 81] стає альтернативою популярному методу прямого наочного навчання. Новацією вальдорфської системи є те, що сенсорний розвиток відбувається за активної участі почуттів та відчуттів одночасно, щоб сформувані емоційний інтелект. Робота пам’яті включає враження від пережитого, думки дослідника, реакцію слухача на розповідь чи казку, розуміння впливу кольору чи форми на сприймання дитячою увагою і асоціативне мислення. У період сензитивного (найсприятливішого) періоду досліджень світу в першому семиріччі дитини потрібно поступово розширювати знання, посилюючи кроками через усвідомлення за допомогою емоцій, переживань показати їх педагогу, друзям. Циклічність занять за розкладом розширюють умови для самостійних дитячих досліджень, експериментування, діти отримують емоційні враження, презентують зміст своїх робіт, пояснюють те, що хотіли передати малюнком чи виробом. Практичною працею педагог формує не тільки вправність дитячих рук, естетичну культуру, а й компетенції дитини у самостійній діяльності, де суб’єктні відчуття набувають змісту у мисленні і співвідносяться з об’єктивними науковими фактами.

Осмилення теорії антропософії має практичне застосування у процесі організації освітньої діяль-

ності дітей дошкільного віку в ЗДО і відповідає освітній програмі “Стежина”, яка спрямовується на “підтримку вільного та творчого самовираження індивідуальності, врахування внутрішніх потреб особистості на різних вікових етапах” [12, 7]. Поєднання екологічної грамотності на рівні теорії та застосування на практиці, розуміння культурологічного змісту народних ремесел і практичне використання у побуті самостійно виготовлених речей, здоровий спосіб життя усіх членів сім’ї і продовження процедур загартування в ЗДО створюють цілісну картину світу, без моралізації на прикладі життя батьків та педагогів демонструють дітям життєствердні гуманні істини буття людини.

Принцип природовідповідності в організації мобільного простору для учасників освітнього процесу: легкі переносні лавки на двох-трьох дітей служать і як столи, і як сидіння; подушки, наповнені гречаною трухою для зручності сидіння на підлозі; секційні меблі, варіативне використання зонованих навчальних кімнат та коридорів школи), що створює можливості проводити заняття з навчання та розваг для педагогів, дітей і батьків вихованців; відродження національної культури (українські традиції у календарних шкільних святах, знайомство з народними ремеслами, вивчення традицій українського народу, розуміння їх змісту, впровадження у сучасне життя дітей та дорослих, подорожі до культурних центрів з метою занурення у національні цінності, тематичне оздоблення у мистецькому відтворенні класних кімнат тощо). Перебування в екологічно обладнаному приміщенні, здорова і корисна їжа, режимність в організації життєдіяльності дітей, задоволення потреби в активному русі та самостійному дослідженні природного довкілля дають змогу дитині почуватися вільною, щасливою.

Принцип наслідування полягає у побудові життєдіяльності за зразками поведінки близьких, значимих для дитини людей. Тому педагоги та батьки часто спілкуються про особливості психічного, творчого, емоційного розвитку кожного вихованця, педагоги враховують родинні традиції виховання, релігійні особливості культурологічного розвитку дитини в сім’ї під час організації колективних справ в ЗДО. Педагоги вальдорфського садочка популяризують здоровий спосіб життя (ранкову гімнастику, вживання здорової їжі, використання екологічно раціональних матеріалів у побуті), проводячи ініційовані як батьками, так і вихователями тематичні зустрічі. Оскільки вальдорфська педагогіка заперечує ідею ранньої інтелектуалізації дитини дошкільного віку, процес наслідування має характер спільного залучення до творчої діяльності батьків та вихованців: процес виготовлення килима за технологією ткацтва, проведення майстер-класів для батьків з техніки ручної праці валяння, вишивки,

гончарства та ін. спонукають батьків до продовження наслідувальної творчої діяльності в домашніх умовах. Спільно виготовлені вироби за технологією народного ремесла мають практичне використання у побуті, для організації театрального дійства, у дитячих іграх.

Ритмічність та передбачуваність організації робочого дня є важливою у процесі емоційного комфорту дитини. Р. Штайнер приділяв велику увагу ритму як умові існування людини в космосі, природі, особистому бутті, наводив приклади циклічності змін подій протягом доби, тижня, місячного циклу, семиріччя розвитку людини. Дотримання ритмічності в житті є однією з умов допомоги природним силам організму в перші сім років життя дитини. Як процес дихання, що має “вдих”, коли у першій половині дня дитина активно сприймає (нові враження від казки), осмислення, дитяча гра і фізична активність, вільна діяльність, обід, “пауза” – це сон або відпочинок (переосмислення, душевний і тілесний спокій), “видих”, коли дитина “приносить себе світові” (за Р. Штайнером) [14], трансформувати отримані враження і думки у самостійну творчу діяльність. Тому у методичній побудові режиму дня у дитячому садочку з дітьми середнього і старшого віку вранці відбувається традиційна індивідуальна зустріч (обмін враженнями, відчуттями, розповіді про вчорашні вечірні події тощо) у ранковому колі, мистецьке заняття, хоровод (“райген”) [3, 24], який має сюжетну гру і пісню, (“пальчикові гри”, читання казки. Переважно ініціатором діяльності виступає дорослий, хоча побажання дітей враховуються. Висока активність дітей зранку не перешкоджає зацікавленню у діяльності. А у пообідній час “господарями” своєї діяльності стають діти у вільній грі, фізичній активності на спеціально обладнаному майданчику (колоди, пеньки, плавні гриби і насипи, перекладки, бруси, мотузки, велика пісочниця, дерев’яні, глиняні, солом’яні споруди тощо). А вихователь вибирає для себе якусь корисну справу (шиття, вишивання, ткацтво, розчісування вовни у підготовці до декоративної роботи, догляд за рослинами). Деякі діти також можуть долучитися (принцип наслідування). У такі творчі спокійні моменти педагог може пригадати сюжет казки, прочитаної зранку, розпитати про враження, навести дітей на роздуми й асоціації.

Висновки. Валеологічні засади цілісного виховання дитини у природному середовищі з урахуванням її індивідуальних потреб пізнання та способів дослідження світу у вальдорфській педагогіці робить її актуальною в сучасних умовах кризового розвитку суспільства. Альтернативна система передбачає організацію освітнього простору в тісній співпраці педагогів та батьків, що створює перспективу наступності гармонійного розвитку дитини дошкільного віку. Спеціально організоване освітнє

середовище сприяє опосередкованому розвитку інтелектуальних знань за допомогою ознайомлення з природним довкіллям, застосуванням народознавчих традицій, сенсорних вправ у дослідженні натуральних речовин (вовни, глини, воску, природних барвників тощо). Virізняє вальдорфську педагогіку ідеї організації життєдіяльності дошкільників на основі валеологічних цінностей: у ритмічності проведення активної діяльності (вдих) і відпочинкової (видих), сталий розпорядок тижня (епохи), щоденні прогулянки за різної погоди, пізнавальні заняття у спеціально створеному середовищі (координація рухів, дослідження витривалості організму, вправи на дихання тощо). Естетична, культурологічна, творча діяльність дошкільників мають характер саморозвитку за допомогою казкотерапії, долучення до ручної праці, художньої діяльності, де переважаючою є тематика здорового способу життя, ознайомлення з працею дорослих, бережливе ставлення до природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / наук. ред. та упоряд. О. Кононко. 2-ге вид., випр. Київ: Світлич, 2008. 430 с.
2. Дудник Н. Сучасні технології дошкільного виховання: навч.-метод. посіб. (курс лекцій). Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2013. 208 с.
3. Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 р. Київ / за заг. ред. В.Б. Халамендик. Запоріжжя: Дике Поле, 2015. 220 с.
4. Здоров’я дитини – від родини: кол. монографія / Беленька Г.В., Богінч О.Л., Машовець М.А. Київ: СПБ Богданова А.М., 2006. 220 с.
5. Мезенцева О. Гармонізація педагогічних впливів на дитину з позицій антропології Рудольфа Штайнера. *Вальдорфська педагогіка в контексті сучасних освітніх викликів*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 21 жовтня 2014 року, Київ. Запоріжжя: Дике Поле, 2015. 220 с. С. 79–91.
6. Павленко В.В. Ідеї Р. Штайнера у сучасній освітній системі України. *Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини*: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.С. Литньова, Н.С. Колесник. Житомир: ФОП Левковець, 2012. 456 с. С. 364–371.
7. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 364 с.
8. Програма “Нова українська школа” у поступі до цінностей. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola>.
9. Програма Міжнародного форуму до 100-річчя вальдорфської педагогіки “Навчати бачити світ, любити світ, змінювати світ”. 25–26 листопада 2019 р. Київ, 2019. 7 с.
10. Природа і рух: посіб. для батьків та соціальних педагогів / Г. Беленька, О. Богінч. Київ: Кобза, 2003. 192 с.
11. Риждова А. Програма “Наш дім – природа”. URL: <https://doshkolniki.org/programmy/arxiv/programma>.
12. Стежина: комплексна альтернативна освітня програма для дошкільних навчальних закладів, що працюють

ІДЕЇ ВАЛЬДОРФСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВАЛЕОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

за вальдорфською педагогікою / А. Гончаренко, Н. Дятленко. Київ: ТОВ "Інтерсервіс", 2014. 220 с.

13. Степаненко І.В. Духовність і життєва компетентність. *Філософська думка*. 2005. № 6. С. 40–55.

14. Штайнер Р. Виховання дитини з точки зору духовної науки. С. 34. URL: <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=34>.

REFERENCES

1. Bazova prohrama rozvytku dytyny doshkilnogo viku "Ia u Sviti" [The basic program of preschool child development "I am in the World"]. (Ed.). O. Kononko. 2nd ed. Kyiv, 2008. 430 p. [in Ukrainian].

2. Dudnyk, N. (2013). Suchasni tekhnologii doshkilnogo vykhovannia [Modern technologies of preschool education]. Educational method. pos. (course of lectures). Drohobych: Editorial and publishing department of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. 208 p. [in Ukrainian].

3. Valdorfska pedahohiky v konteksti suchasnykh osvitynikh vyklykiv: Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii 21 zhovtnia 2014 r. [Waldorf pedagogy in the context of modern educational challenges: Materials of the International Scientific and Practical Conference on October 21, 2014, Kyiv]. In general ed. V.B. Halamendyk. Zaporizhzhia, 2015. 220 p. [in Ukrainian].

4. Zdorovia dytyny – vid rodyny [Child's health – from the family]. Monograph. (Ed.). Belenka H.V., Bohinich O.L., Mashovets M.A. Kyiv, 2006. 220 p. [in Ukrainian].

5. Mezentseva, O. (2014). Harmonizatsiia pedahohichnykh vplyviv na dytynu z pozytsii antropologii Rudolfa Shtainera [Harmonization of pedagogical influences on a child from the standpoint of Rudolf Steiner's anthropology]. *Valdorfska pedahohika v konteksti suchasnykh osvitynikh vyklykiv: Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii 21 zhovtnia 2014 roku – Waldorf pedagogy in the context of modern educational challenges: Materials of the International Scientific and Practical Conference on October 21, 2014, Kyiv*. Zaporizhzhia, 2015. 220 p.; pp. 79–91. [in Ukrainian].

6. Pavlenko, V.V. (2012). R. Shtainera u suchasni osvityni systemi Ukrainy [Steiner's ideas in the modern educational

system of Ukraine]. *Innovative experience of teachers of preschool and primary education in Zhytomyr region: a collection of scientific and methodological works*. (Ed.). V.E. Lytynova, N.E. Kolesnyk. Zhytomyr, 456 p. pp. 364–371. [in Ukrainian].

7. Ponimanska, T.I. (2004). *Doshkilna pedahohika: navchalnyi posibnyk* [Preschool pedagogy: study guide]. Kyiv, 364 p. [in Ukrainian].

8. Prohrama "Nova ukrainska shkola" u postupi do tsinnosti [The "New Ukrainian School" program in progress towards values]. Available at: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].

9. Prohrama Mizhnarodnoho forumu do 100-richchia valdorfskoi pedahohiky "Navchaty bachyty svit, liubyty svit, zmiuvaty svit" [Program of the International Forum for the 100th anniversary of Waldorf pedagogy "Teaching to see the world, love the world, change the world"]. November 25–26, 2019, Kyiv, 7 p. [in Ukrainian].

10. Pryroda i rukh: posib. dlia batkiv ta sotsialnykh pedahohiv [Nature and movement: manual. for parents and social teachers]. (Ed.). H. Belenka, O. Bohinich. Kyiv, 2003. 192 p. [in Ukrainian].

11. Ryzhova, A. Prohrama "Nash dim – pryroda" [Program "Our home is nature"]. Available at: <https://doshkolniki.org/programmy/axiv/programma> [in Ukrainian].

12. Stezhyna: kompleksna alternatyvna osvityna prohrama dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv, shcho pratsiuiut za valdorfskoiu pedahohikoiu [Path: a comprehensive alternative educational program for preschool educational institutions working according to Waldorf pedagogy]. (Ed.). A.M. Honcharenko, N.M. Dyatlenko. Kyiv, 2014. 220 p. [in Ukrainian].

13. Stepanenko, I.V. (2005). Dukhovnist i zhyttieva kompetentnist [Spirituality and life competence]. *Philosophical thought*. No. 6. pp. 40–55. [in Ukrainian].

14. Steiner, R. Vykhovannia dytyny z tochky zoru dukhovnoi nauky [Raising a child from the point of view of spiritual science]. p. 34. Available at: <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=34> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.09.2022

"Завжди поступайте так, щоб ваші діти досить поважали вас, але не боялися. Чи не нав'язуйте їм тих чеснот, якими не володієте самі. Адже діти спостерігають за нами і роблять висновки".

Андре Моруа
французький письменник

"Виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а значить – і історію світу".

Антон Макаренко
педагог, письменник

"Я продовжую вірити, що якщо дітям надати необхідні інструменти для досягнення успіху, вони досягнуть успіху навіть за межами своїх найсміливіших мрій!"

Девід Віттер
американський політик

